

Левобережной Украине в первой половине XVIII в. (АН УССР – Институт истории) / Гуржий А. И. – К., Наукова думка, 1986. – 134 с.

4. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (1717 – 1767 гг.). Издание «Киевской старины» [Под ред. А.М. Лазаревского]. – К., 1895. – Ч. 2 (1726 – 1729 гг.). – II, 342 с.

5. Дневник генерального подскарбия Якова Марковича (1717 – 1767 гг.). [издание «Киевской старины» под ред. А. Лазаревского]. – К., 1897. – Ч. 3 (1730 – 1734). – I, 418 с.

6. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба (1727 – 1734) / Борис Крупницький. – Аугсбург, 1948. – 192 с.

7. Лазаревский А. М. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. – К., 1888. – Т. 1. Полк Стародубский. – XVI, 470, XXX с.

8. Лазаревский А.М. Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII веках, собираемые А.М. Лазаревским. Апостолы / Лазаревский А.М. // Русский архив. – 1875. – № 1. – С. 91-95.

9. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / Модзалевский В.Л. – К., 1908. – Т. 1 (А – Д). – 519 с.

10. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года в 45 томах. – СПб., 1830. – Т. VIII (1728 – 1732 г.). – [2], 780, [7] с.

11. Радакова Е. Гетман Даниил Апостол в роли колонизатора / Радакова Е. // Киевская старина. – 1891. – Т. 33. – Кн. 1. – С. 458 – 468.

12. Универсалы гетмана Данила Апостола // Материалы для отечественной истории, издаваемые под редакцией М.О. Судьенка. – К., 1853. – Т. 1. – Отдел 3-й. – 1, X, 1, 168 с.

13. Устименко В. Жукля. З історії села на Чернігівщині / Устименко В. – К.: Етнос, 2009. – 608 с. іл.

Волерт Я.Л. К вопросу о частных владениях гетмана Данила Апостола (по материалам Генерального следствия об имениях 1729-1731 гг.)

На основании материалов Генерального следствия об имениях охарактеризованы частные земельные владения, принадлежавшие гетману Данилу Апостолу на территории Миргородского и Черниговского полков Гетманщины.

Ключевые слова: Украинское казацкое государство, Миргородский и Черниговский полки, частные земельные владения, гетман Данило Апостол, Генеральное следствие об имениях 1729 – 1731 гг.

Volert Ya.L. Reflection on the private estate of Hetman Danilo Apostol (on the basis of materials of the General Survey of Landholdings 1729-1731)

A though a survey analysis of the materials of the General Survey of landholdings proves that Hetman Danilo Apostol had some private estate on the territory of the Myrhorod and Chernihiv regiments.

Key words: Ukrainian Cossack State, Myrhorod and Chernihiv regiments, land estates, hetman Danylo Apostol, General survey of landholdings in 1729 – 1731.

02.04.2011 р.

УДК 94(477.908):658.2:622.221/222:622.3 «17»

**М.Г. Кокшайкін
В.Д. Кириєвський
Ф.П. Пушкар**

МАЄТНОСТІ ШОСТЕНСЬКОГО ПОРОХОВОГО ЗАВОДУ У XVIII СТ.

Розглядається історія формування маєтностей Шостенського казенного порохового заводу та його військового поселення у XVIII ст. як основи подальшого розвитку м. Шостки.

Ключові слова: порох, Шостенський казенний пороховий завод, гребля з млином, скриня (шлюз), селітряна варниця.

Вивчення історії нашої держави неможливе без ретельного дослідження історії окремих її населених пунктів. Одним з таких місць України є місто Шостка Сумської області, яке сформувалося як військове поселення при Шостенському пороховому заводі (далі ШПЗ), що протягом двох століть забезпечував російську, а потім радянську армію порохом. Саме стратегічна функція цього підприємства за радянських часів була одним із чинників його втаємничення. Статус режимного об'єкту не тільки не сприяв дослідженню його історії, але навіть приховував факт існування ШПЗ. Відомо, що кожний такий завод мав іншу умовну назву та свою «легенду» виробництва. Історичні джерела були доступні лише вузькому колу фахівців, а офіційна версія його історії була написана тезисно та досить стисло [1, 362], [2, 9], [3, 65], [4, 6-8].

Шостка починає відлік своєї історії з XVIII ст., коли імператриця Анна Іоанівна (1730-1740) своїм указом від 21 травня 1739 року дозволила козакам виробляти порох «на заведених внонь в Україні порохових заводах». На виконання указу імператриці генерал-майор Іван Шипов віднайшов для нового порохового заводу «место и мельницу в Ніжинском малороссійском полку: на речке Шостке», де у серпні 1739 р. почав будувати «селитренный и пороховой амбары, и две светлицы для сушения пороха, и небольшой двор для бытия определенным к тому надзирателям и работникам» [5, 194]. Отже, забудова Шостки, як поселення при пороховому заводі, розпочалася з «небольшого двора».

Керувати новим заводом був призначений відставний майор Афанасій Постельников, якого Сенатським указом від 9 вересня 1737 р. направили в Україну «для определения к разным делам» [6, 129].

22 червня 1739 р. воронізький сотенний уряд передав «майору Постельникову для порохового заводу на речке Шостке плотину с мельницею, данная будто уневерсалом гетмана Апостола на ратушу Воронежскую, о двух колах мучных и одном ступном, с имеющимися при ней поселениями и принадлежащими весьма спустошенными гаями от приезду от Воронежа на пол версты (приблизно 25 гектарів), да за плотиною с четверть версты и

сенокосом косарей на тридцять чотири человека на один день» (приблизно 250 х 350 метрів площі або ж 6-8 гектарів луку) [7, 235]. Вищенаведена виписка з архіву Малоросійської колегії, зроблена у 1833 р. за запитом командира Шостенського порохового заводу Гербеля, свідчить, що при млині був хутір з приналежними йому на лівому березі р. Шостки гаями у півверсти (25 га від річки до межі нинішньої церкви Різдва Христового). Місцеві мешканці, напевно, і стали першими порохнярами на заводі.

Проте таких «корінних шостенців» було для заводу замало, тому виникала потреба додаткового пошуку робітників. Населення до небезпечної роботи на новій козацькій порохівні заохочували пільгами. Генеральна військова канцелярія звернулася до своїх полків, зокрема до Стародубського полковника Радишева, з приписом від 22 серпня 1739 р., в якому зазначалося: «Пороховщиків поступивших в сіє званіє из козаков, мещан и посполитых, и домаы в коих жительствовавали, никаким обшенародным повиностям, нарядам и воинским службам употребляемы небыли» [8, 10-11]. При ратушному млині було зроблено ступник для 48 порохових ступ, які восени видали 20 пудів пороху на добу (6 кг на ступу). До 6 грудня 1739 р. на заводі було вироблено 750 пудів пороху [5, 658]. На початку 1740 р. Постельніков рапортував генералу Румянцеву, що порохівний завод спроможний виробляти вже 36 пудів пороху за добу, 14030 пудів (230 тон) за рік. На думку Румянцева, «означеним порохом» забезпечувалися як українські, так і слобідські полки, та ще й ландміліцькі полки, які сторожували кордони від набігів татар [8, 513].

13 квітня 1742 р. Генеральна військова артилерія прикупила за 16 рублів для «малоросійського порохового нового заводу» в локотського козака, значкового товариша Семена Лисачевського, гай «з другою (правою, у бік заводу) сторони от Новгородского шляху ... длиною как бы в версту и шириною полверсты (приблизно 50 га) ... по дороге, которая идет попод гаем Чернецким» [7, 22]. Таким чином, до прибережного гаю у півверсти (25 га) від млину додалася ще верста гаю Лисачевського, розташованого південніше у воронізькому та локотському напрямках до «Новгородского шляху» (нині вул. Карла Маркса) та дороги уздовж Чернецького гаю (нині вул. Короленка). Чернецький гай належав Гамаліївському монастирю і тягнувся до Локотків (Галенківки). Отже, у квітні 1742 р. завод мав на лівому березі р. Шостки 75 га землі, яка забезпечувала розвиток його поселення. Проте вже 15 жовтня того ж 1742 р. імператриця Єлизавета (1741-1761 р.) затвердила указ, в якому зазначалося: «... в Малороссии особливому пороховому заводу не быти» [9, 11]. Причин для закриття було вигадано чимало, але не вказана головна – небажання імперського уряду залишати завод у підпорядкуванні

української Генеральної військової артилерії [10]. Згодом, 29 листопада 1748 р., імператриця «пожалувала» греблю й млин «о чотырех жорновах» на річці Шостці, які не були задіяні на пороховому заводі, коропському жителю Осипу Божку [7, 29].

У 1751 р., за гетьмана К. Розумовського (1750-1764), Шостенський порохівний завод знову був відкритий, «и делался порох для генеральной и полковой артилерий и для удовольствия малороссийских козаков» [6, 134].

14 березня 1752 р. гетьман своїм універсалом підтвердив право Осипа Божка на володіння млином. Останній у 1757 р. продав млин глухівським козакам Данилу та Федору Василенкам, які збільшили греблю та додали до нього ще четверо водяних кіл. 1 квітня 1761 р. глухівський козак, військовий товариш Іван Василенко (онук Данила) за 600 рублів продав «на генеральную воисковую артилерію во вічное володєніє» свою спадщину, що дісталася йому від батька Івана Даниловича: четверту частину греблі, млин «в трех клітках о шести колах», сінокіс та гай по «обоим сторонам той реки Шостки», двір з хатою та амбаром, що стояв на «сухом пути под борком от вороніжского приезде» та двох гайків «половинную часть» [7, 20-25]. Таким чином Розумовський повернув втрачену власність заводу і почав його відновлення як Гетьманського шостенського порохового заводу. 6 червня 1762 р. порохівня розширила свої землі від млина на південь, придбавши за 10 рублів у локотської козацьки Онисії Колодки «гай, состоящий по дороге локотской до Богдановки идучой между гаями, купленными з частью мельницы на реки Шостки, на генеральную артилерію у Івана Василенко» [7, 25]. Отже до 75 га заводської землі на лівому березі р. Шостки додався Колодчин гай з заходу, приблизно 30 га смуги землі довжиною від річки Шостки до Новгород-Сіверського шляху та шириною від воронізької дороги (нині вул. Леніна) по ярк (нині вул. Матросова). У жовтні того ж року «генеральна артилерія шостенского заводу» придбала за 50 рублів ще один гай з сінокосом у воронізького козака Опанаса Шкури, брат якого Григорій купив ці землі 28 листопада 1721 р. за 120 золотих «в конці греблі меской (ратушної)», тобто на правому березі Шостки, у пана Якова Пискуна – «знатного сотні вороніжской товариша» [7, 27, 66]. 1763 року Генеральна артилерія викупила за 2 тисячі рублів у глухівських козаків Василенків Данила та синів його брата Федора – Василя, Івана, Андрія та Опанаса останні три частини греблі «с принадлежащим строением» – млином, сінокосом та гаями «по обоим сторонам той реки Шостки» [7, 29]. Таким чином порохівний завод отримав за гетьмана Розумовського доволі широку смугу гайів для своїх потреб. Зокрема, на правому березі р. Шостки у кінці греблі, по обидві сторони крупецької дороги, – щонайменше

600 метрів шириною, а на лівому березі річки, по обидві сторони воронізького приїзду, до перехрестя з Новгородським шляхом, щонайменше з кілометр шириною, приблизно 100 га (*від вул. 9-го Січня до вул. Матросова*). Подальше розширення земель заводу та його розбудову призупинив указ Сенату від 30 січня 1764 р. «Об уничтожении имеющих в Малой России пороховых заводов и о небытии в предь оного» [7, 236].

В описі Шостенського порохового заводу, складеному у 1771 р. під час передачі його Малоросійською колегією Петербурзькій канцелярії Головної Артилерії та підписаному хорунжим В. Лихошрстом і майором Рудометовим, зазначено, що першою будівлею «от приезде из села Локоток через пушу артиллерийскую» (*через колишній гай Лисачевського*) був великий амбар 4 x 4 сажні, за яким стояла стара хата 2 x 2 сажні з сіньми, прикомірком та двома сараями. Навпроти хати – город, огорожений сосновим «ворнем». Скоріш за все, це і була мастність козака І. Василенка, продана у 1761 р. на «генеральную артилерію» і яка розташовувалась «на сухом пути под борком от воронижского приезде». Двір був першим у місці поєднанням під'їздів до шостенської греблі як з боку Вороніжу, так і з боку Локотків. Він розміщувався з лівої (*західної*) сторони локотської дороги, за якою ріс невеликий бір на першій надзаплавній терасі. По правий бік дороги, «на бугре», розміщувалась велика хата «на дубах стоячой» розмірами 7,5 x 3 сажні, з двома кімнатами, з цегляною грубою «в описи палижской роботи» [7, 4]. По ліву сторону греблі була ще одна хата 1,5 x 1,5 сажні, з сіньми та городом з варинчатою огорожею.

В описі указана довжина греблі в 29 сажнів до першого мосту – скрині (шлюзу), з лівої сторони якого був улаштований «мельничий амбар» розмірами 3 x 3 сажні, а в ньому «два пола, на каждом по два жернова мучних» [7, 4]. Це був діючий млин колишнього власника Божка. За скринєю, довжиною в 4 сажні, розташовувався другий непрацюючий «мельничий амбар», розміри якого становили 3 x 3 сажні. Далі, на відстані 16 сажнів, знаходилась друга скриня в 3 сажні довжиною. Біля скрині містився пороховий ступник (5 x 3 сажні з двома підлогами для 24 порохових ступ на кожній (*разом 48 ступ, установлених ще 1739 року*)). Поряд зі ступником знаходився «чулан для лошення пороха». Із західного боку ступника була порохова сушня (6 x 3 сажні) з сіньми. Між другою і третьою скринями йшла гребля у 5 сажнів, та за скринєю – ще на 28 сажнів. Разом довжина греблі зі скринями становила 89 сажнів (*180 метрів*). Біля греблі знаходилась винокурня значкового товариша Івана Чижевського, який наглядав за майном тимчасово недіючого заводу. З правої сторони греблі, біля річки, була селітряна сушня (3 x 3 сажні). Неподалік неї – сарай та амбар

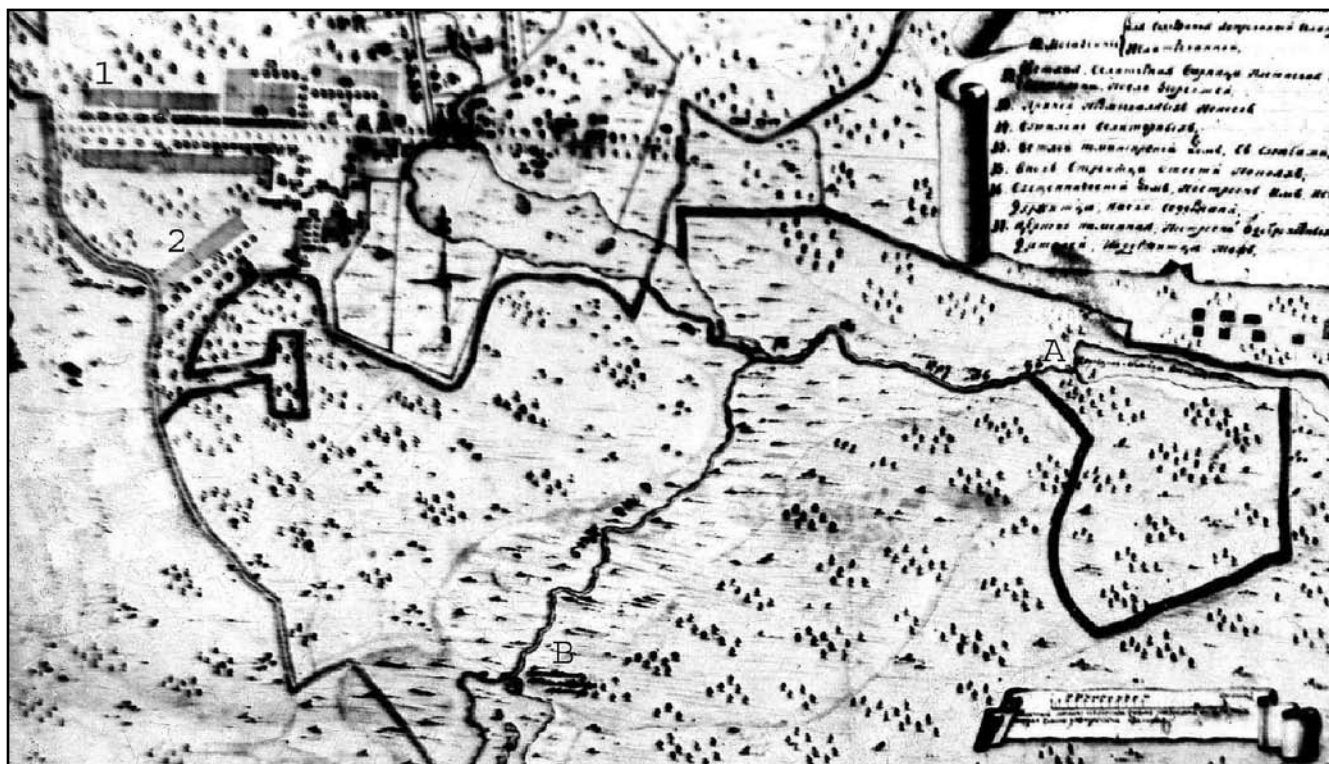
(3 x 3 сажні), у яких літрували (*очищали*) селітру. Навпроти амбару розташовувався холодильник (4 x 3 сажні). Ближче до греблі, по її лівій стороні, стояла хата (4 x 2 сажні), у ній – «светлица с кімнатою» і піччю, для оздобу якої викотистали «кафель белый простой». Неподалік хати знаходились старий амбар (2 x 2) сажні та погріб. Ближче до берегу містилися комора (1 x 1 сажні), при ній сарай, а далі – одна за одною – дві загороди, з сараями в кожній. На березі р. Шостки була улаштована «мельня» (*лазня*) з сіньми в 3 x 1 саж. Таким чином з'ясуємо, що у 1771 р. завод з пороховим ступником 1739 р. на 48 ступ знаходився на правому березі Шостки, за першою скринєю, і мав усі будівлі, передбачені ще 1739 року генерал-майором Іваном Шиповим.

Цей «Опис сосотоящему на реке Шостке малоросійському пороховому заводу со всем принадлежащим к нему строением и припась ... тож хуторами Шкирмановке и Миронавке 1771 года июля 14 дня» зберіг для нащадків прізвища перших поселенців, що проживали у межах заводу: «...в хуторе Шкирмановке...хат черних шесть с пригороженными дворами: Фома Одинок..., Григорий Склеренко..., Петр Даниленко..., Иван Даниленко..., Филип Глухой..., Семен Пушний...», а також «жителствующих (*такоже с семейством*) по дворам» хутора Мироновка : «Яков Ярошенков..., Мирон Исаенко..., Матвей Тимошенков..., Тимофей Брукличенко..., Григорий Москаленко..., Юрей Анищенко..., Григорей Кондратенко..., пастух Осип Внученко...» [7, 8].

Описом зафіксовано, що серед майна порохового заводу, яке знаходилося «в хуторе Шкирмановке в ведомстве откупщика Леония Басараба ... СКОТА РОГАТОГО: волов... – 6, корова – 1, бичок троелетной – 1, телочка прошлогодняя – 1, свиней ... – 34, подсвинков – 10, лошадей... – 2» [7, 10].

У 1771 р. за новим планом будівництва завод позбавлявся технологічно застарілих порохових ступ і вводив вододіючі та сухопутні фабрики, нову селітряну варницю, будівлі «розымки» та сушки пороху, деякі інші споруди для забезпечення щорічного виробництва 8 тисяч пудів пороху [11, 257]. Більш детальним планом 1773 р. – «Штатом малоросійским Шостенским пороховым заводам...» – намічалось збудувати ще й «крутильную машину» та «магазин» для зберігання сухого пороху [11, 258]. «Штат» забезпечував усіх порохнярів «мундирными вещами» з червоного сукна: каптаном, камзолом, штанами, капелюхами, чорними краватками та взуттям.

З іншого опису «Плана Шостенского артиллерийского порохового завода», складеного істориком О. Лазаревським після перегляду «Атласа XVIII столетия», дізнаємося, що річка Шостка перетиналася прямою дорогою. У місці перетину було влаштовано два шлюзи та 5 водяних машин

Фоткопія плану «Шостенського порохового заводу» 1793 р.

для вироблення пороху (там, де був з 1739 року пороховий ступник). Чотири сухопутні машини були західніше, на лівому березі Шостки. Поряд з ними знаходились «розымная машина», магазини (комори) для сірки та матеріалів, сушильня. На правому березі, уздовж дороги, з лівої сторони, «начиная от реки», розташовувались покої для проживання офіцерів та ведення письмових справ («светлица с комнатою» з опису 1771 року), харчова лавка та квартира для проживання майстрів. Також на правому березі річки була «крутильня машиною» та пороховий магазин. На лівому березі також знаходились покої для проживання офіцерів та ведення письмових справ (велика хата «на бугре» з двох кімнат-залів – з опису 1771 року), далі – «конюшинный двор» та казарми. На південний схід від офіцерських покоїв стояли кузня і майстерні, за ними – «ликарский дом и лазарет» [12, 138-139].

Як бачимо з опису плану, новий завод перейшов на лівий берег річки, залишивши на правому оновлене селітряне виробництво – варницю, амбар та сушню. На плані позначено лише два шлюзи (скрині), бо третій був побудований після 1777 р. [9, 16]. Таким чином, план, описаний Лазаревським, був складений до 1777 р.

Капітальна цегляна забудова заводської вулиці уздовж воронізької дороги розпочалася зі спорудження у 1777 р. двоповерхової канцелярії (зараз вул. Леніна, 55), на першому поверсі якої знаходилася комора для зберігання грошей, на другому – кімнати для ведення письмових справ [9, 17]. Цеглу для будівництва першого кам'яного

будинку Шостки виготовляли безпосередньо на пороховому заводі. Канцелярія мала невеликі розміри, приблизно 10 x 20 м метрів, відповідно до тодішніх потреб. У 1779 р. на протилежному лівому боці дороги, «на бугре», поряд з офіцерськими покоями, у великій двокімнатній хаті, згаданій в описі 1771 р., було закладено церкву Різдва Христового, будівництво якої закінчилося у 1785 р. [9, 24].

У 1772 р. особовий склад ІШПЗ нараховував разом із рекрутами 51 особу [13, 15]. У 1775 р. із Петербурзьких порохових заводів були направлені до Шостенського заводу ще 153 чоловіки [9, 16]. З 1776 р. виробництвом пороху на заводі керував вільнонайманий пороховий майстер Чижевський [9, 23]. В описі 1771 р. є згадка про нову винокурню Чижевського біля греблі з правого берега Шостки [7, 5].

Тяжка праця, нестерпні умови утримання та знущання командирів часто провокували масову втечу «питерських пороховщиків» з Шостенського заводу. У відповідь на ці дії влада направляла на завод ще більшу кількість нових «пороховщиків», і в 1784 р. на виробництві нараховувалося вже до 360 «служачих» [9, 23]. Завод спромігся виконати щорічний план-«наряд» у 8 тисяч пудів пороху [11, 259]. З 1788 р. до роботи на підприємстві стали залучати вільнонайманих. Збільшилась чисельність і «казенних пороховщиків и селитрщиков – до 500 чел.» [9, 28].

На фоткопії плану «Шостенського порохового заводу» 1793 р., яка зберігається у Музеї шосткинського КП «Зірка» [14], бачимо ту ж

саму (крупецьку) дорогу, згадану Лазаревським в описі плану 1777 р., що перетинала р. Шостку в північно-східному напрямку. З лівої сторони дороги позначено старий командирський будинок, а поряд – недобудований новий «о шести покоях». На протилежній стороні вулиці позначено кам'яну церкву та дерев'яні казарми. Також на плані нанесено й другу дорогу, де знаходився «лазарет о 8 покоях», а поряд – будинок для «лекаря и аптеки». Ці дороги є сучасними вулицями *Леніна* («1») та *Короленка* («2»). Вони прокреслені до південної межі тодішніх заводських земель, яка проходила Новгород-Сіверським шляхом. Він починався від локотського яру (вул. *Некрасова*, 20), проходив лісом. Пізніше ліс залишився тільки з правої сторони шляху (Чернецький гай), а з лівої було пустирище з болотом та озерами. Отже, шлях проходив між нинішнім краєзнавчим музеєм (вул. *Карла Маркса*, 53) і міськгазом (вул. *Короленка*, 19-а). Вже за болотом шлях мав перший – локотський відтинок (локотський приїзд, нині вул. *Короленка*) – праворуч до порохового заводу краєм Чернецького гаю (нині територія лікарні № 1). Від першого відтинку шлях різко брав ліворуч по кривій понад краєм іншого гаю – Лисачевського (від сучасного міськгазу – до вул. *К.Маркса*, 38, райвиконком). Потім вже прямий шлях мав другий, воронізький відтинок, праворуч гаєм Лисачевського (воронізький приїзд до порохового заводу, вул. *Садова*, зараз вул. *Леніна*). Довжина воронізького приїзду (вул. *Садова*) на плані складає 1,5 версти від Новгорода-Сіверського шляху (зараз вул. *К.Маркса*) до заводського ставу р.Шостки. Довжина локотського приїзду – 1,2 версти від заводського ставу на р. Шостці до Новгород-Сіверського шляху (вул. *Короленка*, 19-а, Міськгаз). Воронізький проїзд мав на плані пряме продовження за рікою по Крупецькій дорозі, уздовж якої були розташовані деякі виробничі будівлі, зокрема селітряні варниця та сушильня. Ще маємо на плані позначку крупецького млина («А»), на відстані 1,2 версти від впадіння р. Крупець в р. Шостка. За чверть версти на схід від млина, на правому березі крупецького ставу, позначено 9 хат. Можливо, на плані не вмістилися хати східної частини Крупця, бо за «Описом Новгород-Сіверського намісництва 1779-1781 рр.» їх в «деревне Крупець» було 11, та ще приїжджий монастирський двір «о 4 покоях» [14, 368]. Від крупецького млина прямувала дорога до галенківського ставу з млином («В»), від якого вона йшла по кривій в обхід болота, повертаючи вліво до Новгород-Сіверського шляху (зараз перехрестя вул. *Партизан та Некрасова*). План 1793 р. містить перелік з усіх 54 найменувань тодішнього нерухомого майна на території заводських земель, починаючи від порохових фабрик до «общей бани».

Нові історичні джерела, опрацьовані авторами статті, упорядковують та розширюють знання про

маловідомі сторінки історії ШПЗ, що безперечно зумовлює подальше вивчення регіональної історії. Дослідження «білих плям» історії Шостенського порохового заводу, а відтак і історії самого міста, акцентує увагу громадськості на проблемах збереження об'єктів історико-культурної спадщини, які знаходяться на їх території.

Посилання

1. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния – СПб.: 1865 – 686 с.
2. Шостка. Историко-краеведческий очерк – Харьков: Прапор, 1970 – 96 с.
3. Прокопенко В.Д. Шостка. Путеводитель. – Харьков: Прапор, 1981 – 88 с.
4. Завод и его люди – страницы истории. – Шостка: ШПО «Десна», 1991 -184 с.
5. Сборник императорского русского исторического общества.– Юрьев, 1909. – т. 130.
6. Очерк истории украинской фабрики: мануфактура в Гетьманщина / О.П.Оглоблин. – [Б.м.]: Гос. Изд-во Украины, 1925. – 270 с.
7. ЦДІАК України, ф. 580, оп.1, спр. 2082, 643 арк.
8. Столетие Шостенского порохового завода. (1771-1871) – СПб.: 1871. – 128 с.
9. Сборник императорского русского исторического общества. – 1912. – Т. 138. – 614 с.
10. Олефиренко В. И завод был построен // Советское Полесье – 19.09.90 – № 150 (10538)
11. Лукьянов П.М. История химических промыслов и химической промышленности России до конца XIX века. – М.: 1961 – Т.5. – 668 с.
12. Лазаревський А. План Шостенскому артиллерийскому пороховому заводу // Киевская старина – 1890 – № 4
13. Фотокопія «План Шостенского порохового заводу – 1793 г.». Музей шосткинського КП «Зірка».
14. Опис Новгород-Сіверського намісництва 1779-1781 рр. – К.: 1931. – 593 с.

Кокшайкин Н.Г., Кириевский В.Д., Пушкарь Ф.П. Владения Шостенского порохового завода у XVIII в.

Рассматривается история формирования имущественного комплекса Шостенского казенного порохового завода и его военного поселения в XVIII в., как основы для дальнейшего развития города Шостки.

Ключевые слова: *порох, Шостенский казенный пороховой завод, плотина с водяной мельницей, шлюз, селитренная варница.*

Kokshaikin M. H., Kyrievskiy V.D., Pushkar F.P. The forming of immovable property state powder plant on the river Shostka at the XVIII-th.

The history of forming of immovable property state powder plant on the river Shostka, as foundation for development of Shostka town later on, are considered.

Key words: *powder, state powder plant on the river Shostka, dam with water-mill, sluice, saltpetre-works.*

29.03.2011 p.